

O'QISH DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN METODLAR*Usmanova Mashkura Mirzoroximovna**Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi,*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'qish darslarida qo'llaniladigan metodlar, ularning turlari, amaliyotdagi natijalari, metodlarning maqsad va vazifalari masalalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: o'qish darslari, metodlar, ta'lim olish, Izohli o'qish, ifodali o'qish, mantiqiy o'qish, matnni to'g'ri, tushunib, tez o'qish, adabiy o'qish.

Ma'lumki, ta'lim olish (ma'lumot olish) jarayoni – bu ma'naviy va aqliy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirib borish, bilim va tushunchlarni shakllantirish va olingan bilimdan foydalana olish qobiliyatini tarkib toptirishdan iborat jarayondir. Bu jarayon ta'lim oluvchining o'zi orqali yoki boshqa birov orqali yoki ta'lim beruvchining ko'magida amalga oshirilishi mumkin. Ta'lim olish jarayoni turli xil metodlarga tayangan holda kechadi.

Metod – grekcha „metodos” so'zidan olingan bo'lib, „izlanish yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot” ma'nosini anglatadi.

Ta'lim metodini (usulini) – ta'lim oluvchi va beruvchining ma'lum maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga va tartibga solingan yo'l-yo'rig'i sifatida ta'riflash mumkin.

N	Metodlarning maqsad va vazifalari
1	O'quvchilarni mustaqil, ijodiy, tanqidiy, mantiqiy fikrlashga o'rgatish
2	Muammoli vaziyatni amaliy va hayotiy topshiriqlar asosida yechish
3	O'z-o'zini fikrlashga majbur etish
4	Do'stona munosabatlarni shakllantirish
5	Faollashtirish
6	O'quvchilarni tashkilotchilik va yo'naltiruvchanlikka undash

„Ta'lim to'g'risida”gi qonunda ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarini yaratish kabilar umumiy o'rta ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida ta'kidlangan.

Ilg'or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

Inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi, lekin o'qishga o'rgatish yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasi kichik yoshdagi

o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, psixologiya, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar asosida takomillashtirilib boriladi.

O'qish darslarining samaradorligi ilmiy jihatdan ta'lim metodlarining to'g'ri tanlanilishiga bog'liq. Binobarin, fanning o'zi kabi o'qitish metodlari ham doimiy rivojlanishda bo'ladi. Masalan, eski maktablarda o'qish quruq yod olish metodi asosida o'rgatilgan bo'lsa, hozir izohli o'qish metodi asosida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, ma'nosini tushintirishga, o'qilganni qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuz, qiroat bilan o'qish, ifodali o'qish nazarda tutilgan.

Hozir maktablarda o'qish izohli o'qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, demak quyidagicha savol tug'iladi: **Izohli o'qish nima?**

Izohli o'qishga XIX asrning 60-70-yillarida rus pedagogi K.D.Ushinskiy asos solgan, u o'qishda o'quvchilarni „ongli, tushunib, o'ylab o'qishga" o'rgatishni alohida ta'kidlaydi va uni „Izohli o'qish" deb nomlaydi.

Izohli o'qish metodiga K.D.Ushinskiy ishining davomchilari yangiliklar kiritdilar. Korf va Vaxterev izohli o'qish o'quvchilarga real bilim berish vositasi desa, Vodovozov va Bunakov o'quvchilarga o'qish jarayonida bilim badiiy asar tahlili va asarning tarbiyaviy karakteri bilan bog'liq holda beriladi, degan fikrni ilgari suradilar.

Professor Asqar Zunnunov o'qitishning mazmuni va usullari haqida fikr yuritib, o'quvchilarning oldin bilimlarni o'zlashtirishga, so'ng yod olishlariga e'tibor berilishi ta'lim jarayonida izohli o'qish deb nomlanganini ta'kidlaydi.

Demak, izohli o'qish deb o'ylashga, his qilishga, asarni to'liq idrok qilishga, o'qilganning mazmunini o'zlashtirishga olib keladigan o'qishga aytiladi. Izohli o'qish asar mazmunini tushunishni, asardagi muhim fikrni, yozuvchi ilgari surayotgan g'oyani anglashni ta'minlaydi.

Izohli o'qish quyidagi tamoyillarga to'liq amal qilingandagina muvaffaqiyatli bo'ladi:

1. O'qishni hayot bilan bog'liq holda tashkil etish.
2. O'qishning ongli va ta'sirchan bo'lishi uchun o'quvchilarning hayotiy tajribalariga, taassurotlariga asoslanish.
3. O'qishni ko'rgazmali tashkil etish, tabiatga, tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish, hayvonot olami va o'simliklar dunyosini kuzatish, rasmlar, jadvallar, predmetlar bilan tanishtirish hamda matnni o'quvchuning ifodali o'qishi tarzida olib borish.

Boshlang'ich o'qish darslarida asosan she'rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar hamda ilmiy-ommabop asarlar o'qib o'rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o'ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi.

Shuning uchun ham har janrga mos asarlarni o'ziga xos usulda o'qib o'rganish taqazo qilinadi.

Badiiy asarni izohli o'qishga yaqin bo'lgan metodlardan biri *ijodiy o'qish*dir. Atoqli metodist olim N.I.Kudryashov ijodiy o'qish metodi tarkibiga quyidagi ish usullarini kiritadi:

- o'qituvchilarning badiiy matnni sharhlab o'qishi hamda o'quvchilarning asarni to'g'ri va imkon qadar yanada chuqurroq, emotsional idrok etishlarini ta'minlash maqsadini ko'zda tutuvchi so'zi;
- o'qilgan asardan o'quvchilarning bevosita olingan taassurotlarini chuqurlashtirish maqsadiga ega bo'lgan va ularning diqqatini matnning muhim g'oyaviy va badiiy xususiyatlari sari yo'naltiradigan suhbat uyushtirish yoki o'qilgan asardan kelib chiqadigan badiiy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy muammoning qo'yilishi;
- o'qituvchining asar o'qilgandan keyin o'quvchilarni asarni tadqiq etish jarayonida tug'ilgan badiiy kechinmalarni faollashtirish maqsadini ko'zda tutuvchi so'zdir.

Ko'rinadiki, ijodiy o'qish izohli o'qishdan farqli o'laroq, to'g'ridan-to'g'ri matn mohiyatini ochishga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Masalan, 4-sinfda A.Oripovning „Dehqon bobo va o'n uch bolakay qissasi” asarini ijodiy o'qish metodi asosida o'rganish jarayonida matn mazmuni va shoir g'oyaviy niyatidan kelib chiqib Vatanimiz hududlaridagi aholining yashash tarzi bilan bog'liq milliy xususiyatlari haqida ham atroflicha tushuncha beriladi. 2-sinfda „O'tinchi yigit”, 3-sinfda O'tkir Hoshimovning „Xazonchinak”, 4-sinfda S.Anorboyevning „Qo'rqoq” asarlarini ham ijodiy o'qish metodi asosida o'qitish ijobiy samara beradi.

Ifodali o'qish. Boshlang'ch ta'lim tizimida **mantiqiy o'qish** (matnni to'g'ri, tushunib, tez (me'yorida) o'qish) va **adabiy o'qish** mukammal o'zlashtirilgandan so'ng ifodali o'qishga o'tiladi. U yod olingan she'riy asarlarni ifodali o'qishni o'z ichiga oladi. Ifodali o'qishning muvaffaqiyati o'quvchilarning asar mazmuni, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo'lishi bilan bog'liq.

Ohang va intonatsiya she'riy asarlarni ifodali o'qishda qay darajada muhim bo'lsa, nasriy asarlarni o'qishda ham muhim talablardan biridir.

Nasriy asarlarni ifodali o'qishdan oldin unda qanday g'oya ilgari surilayotganini aniqlash zarur. Masalan, 4-sinfda X.To'xtaboyevning „Xatosini tushungan bola” hikoyasini ifodali o'qishdan oldin o'quvchilarga xatosini tushungan bola kim ekanligi, uning xatosi nimalardan iborat bo'lganligi, maqtanchoqlikning illat ekanligi to'g'risida tushuncha beriladi.

Ifodali o`qish oldiga qo`yilayotgan bu talab M.Abdurashidxonovning „Har kim ekkanini o`rar”, Sh.Sa`dullaning „Laqma it”, A.Oripovning „Dehqonbobo va o`n uch bolakay qissasi” kabi she`riy hikoyalarni o`qishga ham xosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Mirxalilova N.A. Use of the "Working with objects" methodology in preparing for international studies // American Journal of Research in Humanities and Social Sciences // ISSN (E): 2832-8019 Volume 13, | June, 2023. Pp: 152-154. www.americanjournal.org.
2. Mirxalilova N.A. TIMSS xalqaro tadqiqoti va uning ahamiyati // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. Илмий-методикалық журнал. 2022/5. 36-39bet.
3. Mirxalilova N.A. Funksional savodxonlik tushunchasi // **O`zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 2023, [1/2] ISSN 2181-7324. Falsafa** <https://science.nuu.uz/.Social> sciences. 216-218 b
4. Mirxalilova N.A. O`qish, matematik va kreativ savodxonlik funksional savodxonlikning asosi // Yosh olimlar Axborotnomasi. Maxsus son (4)2023 104-109 b.
5. Mirxalilova N.A. Use of the "working with objects" methodology in preparing for TIMSS international studies // «Әуезов оқулары-21: жаңа қазақстан-еліміздің болашағы» М. Әуезов атындағы оңтүстік Қазақстан университетінің 80 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция еңбектері. ТОМ 2-1 ШЫМКЕНТ 2023 UDC 37 292-293 b.
6. Mirxalilova N.A. O`qish savodxonligini oshirishda PIRLS xalqaro tadqiqotining o`rni // Maktabgacha va boshlang`ich ta`limning dolzarb masalalari: muammo, echimlar va rivojlanish istiqbollari xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari 18-noyabr 2022-yil. 175-178 b.
7. Mirxalilova N.A. Funksional savodxonlikni shakllantirish vositalari // Boshlang`ich ta`lim tizimiga integrativ yondashuv: nazariya va amaliyot. Respublika ilmiy va ilmiy-nazariy anjuman materiallar to`plami
8. Mirxalilova N.A. Xalqaro TIMSS 2019 tadqiqotida tabiiy fanlar savodxonligi // “Raqamli texnologiyalar va sun`iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari t o` p l a m i 2022 yil 22-23 dekabr 732-735.
9. Mirxalilova N.A. Boshlang`ich sinf o`quvchilarida funksional savodxonlik darajalarini oshirish // “Raqamli texnologiyalar va sun`iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari t o` p l a m i
10. Mirxalilova N.A. “Pedagogik ta`lim klasteri vositasida O`zbekistonda matematika ta`limini samaradorligini oshirish usullari” // TVCHDPI “Pedagogik ta`lim klasteri: muammo va echimlar” xalqaro ilmiy amaliy konferensiya 2021-yil 25-26 iyun 160-165 betlar.
11. Mirxalilova N.A. TIMSS 2023 mathematics assessment scope // Annals of Forest Research <https://www.e-afr.org/> 2022. 5399-5404-b.

12. Mirxalilova N.A. Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlik darajalarini oshirish // [Home /Archives / Vol. 18 No. 2 \(2023\): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 18 | Часть 2.](#) <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/4542>. 174-177 b.
13. Mirxalilova N.A. Boshlang'ich ta'limda TIMSS tadqiqotlari uchun matnli masalalar // “Ilm-fan taraqqiyoti: muammolar, yechim va istiqbollari” mavzusidagi xalqaro qo'shma ilmiy-amaliy konferensiyasi <https://zenodo.org/records/10444474> 2023-yil 19-21-dekabr.
14. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova. ”Uzluksiz ta'limda kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida” // “Uzluksiz ta'lim” jurnali 2021 yil 5-son 9-12 betlar.
15. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova. Funksional savodxonlik tushunchasi va uni shakllantirish usullari // Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў. Илмий-методикалык журнал. 2023-yil. 2/3- san. 340-346-bet.
16. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova. ”PISA xalqaro dasturida matematik savodxonlik” // TVCHDPI “Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va echimlar” xalqaro ilmiy amaliy konferensiya 2021-yil 25-26 iyun 1476-1480 betlar.
17. Mirxalilova N.A., P.T. Abduqodirova. ”Matematik savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish shakllari va metodlari” // O'zbekiston Respublikasi yosh olimlar kengashi. ”Fan va ta'limni rivojlantirishda yoshlarning o'rnini” mavzusidagi respublika ilmiy va ilmiy-nazariy anjuman. 2021-yil 30-sentabr 100-101 betlar.
18. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova, P.T. Abduqodirova. Talabalarda matematik savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish omillari” 476-480 betlar.
19. Mirxalilova N.A., Davlatova M.A. TIMSS xalqaro baholash dasturida miqdor tushunchasi va uning turlari // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 9 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12 | SJIF: 5,7 | UIF: 6,1.
20. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova. Funksional savodxonlikni shakllantirish usullari // “Uzluksiz ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishning zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman. 2022/12/20.
21. Mirxalilova N.A., D.M. Maxmudova. To'rtinchi sinfda tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha TIMSS 2023 tadqiqotida baholanadigan mavzular // “Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. 559-562 b. 2022/12/22.
22. Mirxalilova N.A., S. S. Akbarova . Xalqaro TIMSS 2019 tadqiqotida tabiiy fanlar savodxonligi // [Home /Archives / Vol. 18 No. 2 \(2023\): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 18 | Часть-2.](#) <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/4541>. 169-173 b.